

Turanə Fazil qızı İsmayılova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
<https://orcid.org/0000-0001-6462-7759>
E-mail: turanaismayilova1122@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(4\).216-218](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(4).216-218)

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ İDRAK FƏALLIĞININ YÜKSƏLDİLMƏSİ: AKTİV ÖYRƏNMƏ VƏ TƏNQİDİ, MƏNTİQİ VƏ YARADICI TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAF STRATEGİYALARI

Turana Fazil Ismayilova,
lecturer of Azerbaijan State Pedagogical University,

IMPROVING COGNITIVE ACTIVITY IN HIGHER SCHOOLS: ACTIVE LEARNING AND STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF CRITICAL, LOGICAL AND CREATIVE THINKING

Турана Фазиль гызы Исмаилова,
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

ПОВЫШЕНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВЫСШИХ ШКОЛАХ: СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ АКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ, КРИТИЧЕСКОГО, ЛОГИЧЕСКОГО И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Xülasə. Bu məqalədə ali məktəblərdə tələbələrin idrak fəallığının artırılması yolları araşdırılır. Tədqiqatda aktiv öyrənmə metodları və tələbələrin tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi məqsədilə tətbiq olunan strateji yanaşmalar təhlil olunur. Müəlliflər idrak prosesinin dərinləşdirilməsində tələbənin mərkəzləşdirildiyi təlim modellərinin rolunu vurğulayır və müxtəlif pedaqoji yanaşmaların səmərəliliyini müqayisə edir. Məqalə təhsil sistemində innovativ metodların tətbiqinin tələbələrin intellektual potensialının üzə çıxarılmasına və idrak fəallığının yüksəldilməsinə necə töhfə verdiyini nümayiş etdirir.

Açar sözlər: *Ali təhsil, tədris, innovativ texnologiyalar, idrak fəaliyyəti, aktiv öyrənmə*

Abstract. This article explores strategies for enhancing cognitive engagement among university students. It focuses on the implementation of active learning approaches and methods aimed at developing critical, logical, and creative thinking. The authors emphasize the importance of student-centered teaching models in deepening cognitive processes and compare the effectiveness of various pedagogical strategies. The study illustrates how the integration of innovative educational methods contributes to the activation of students' intellectual potential and the enhancement of their cognitive activity.

Keywords: *Higher education, teaching, innovative technologies, cognitive activity, active learning*

Аннотация. В данной статье рассматриваются пути повышения когнитивной активности студентов в высших учебных заведениях. Анализируются стратегии развития критического, логического и креативного мышления посредством активного обучения. Авторы подчеркивают значимость студенто-ориентированных моделей преподавания для углубления познавательной деятельности и проводят сравнительный анализ педагогических подходов. Работа демонстрирует, как внедрение инновационных методов в образовательную систему способствует раскрытию интеллектуального потенциала студентов и усилению их познавательной активности.

Ключевые слова: *Высшее образование, преподавание, инновационные технологии, познавательная деятельность, активное обучение*

Giriş: Ali məktəblərdə tələbələrin dərin-
dən öyrənmə qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilmə-
si və onların tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfək-
kür bacarıqlarının artırılması müasir təhsilin
əsas hədəflərindən biridir. Azərbaycan Respub-
likasında konseptual xarakterli sənədin - ümumi

təhsilin Konsepsiyası – Milli Kurikulumunun qəbulu da Prezident İlham Əliyevin məqsədyönlü inkişaf strategiyası sayəsində milli təhsilimizin əldə etdiyi ən ciddi nailiyyətlərindən biridir. Milli Kurikulum çərçivə sənədi olub ümumi təhsil üzrə təlim nəticələrini və məzmun standartlarını, ümumi təhsilin hər bir pilləsində nəzərdə tutulan fənləri, həftəlik dərslər və dərsləndirici məşğələ saatlarının miqdarını, pedaqoji prosesin təşkili, təlim nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi üzrə əsas prinsipləri, fənn kurikulumlarının strukturunu əhatə edir. Milli Kurikulum ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qloballaşdığı və universallaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir dövrdə hər bir şəxsin istedad və qabiliyyətinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, müstəqil qərarlar qəbul etməsi üçün onun zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olmasına, cəmiyyətin inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insanın formalaşdırılmasına və problemlərin həllinə yönəlmişdir. Müasir dünyada hər bir ölkənin uğurlu gələcəyi həmin ölkədə elm və təhsilin səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Təcrübə göstərir ki, təbii sərvətlərin bolluğu dövlətin inkişafının əsas göstəricisi deyil, başlıcası, bu sərvətlərin cəmiyyətin hərəkətverici qüvvəsi olan insan kapitalına çevrilməsini təmin etməkdir. Bu, indiki mərhələdə təhsil sisteminin ən zəruri vəzifəsidir. ABŞ, Yaponiya, Cənubi Koreya və digər inkişaf etmiş ölkələr malik olduqları maddi resurslardan daha çox təhsil sisteminin yetişdirdiyi insan kapitalından böyük gəlirlər əldə etmişlər.

Ənənəvi tədris metodları, tələbələrin passiv iştirakını təşviq edərək, onların fəal öyrənmə və yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarının inkişafını məhdudlaşdırır. Bu məqalə, aktiv öyrənmə metodlarının tətbiqi ilə tələbələrin idrak fəallığının artırılması və onların tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi yollarını araşdırır. İnnovativlik tədrisdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. V.İ. Zaqvianskinin fikrincə, “innovasiya” müəllimlərin pedaqoji təcrübəsinə “yeni fikir”, “yeni texnologiya gətirən” predmet kimi dəyərləndirilir [3, s. 62].

Rus pedaqoq alimləri P.T. Qalperin [2, s. 3-9], A.K. Markova [5, s. 232], V.A. Slastenin [7, s. 8], V.S. Tolstoy, V.B. Sazanova, A.İ. Priqojin [6, s. 32-51], V.İ. Zaqvazinskiy [3, s. 110], İ.V. Bestujeva-Ladı [1, 2-7 s.], M.V. Klarinin

tədqiqatlarında pedaqogikada innovativ proseslər ətrafı təhlil olunur və ümumiləşdirilir [4, s. 32-39]. V.İ. Zaqvianskinin pedaqoji innovasiya anlayışına dair nəzəriyyəsi, müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətinə yeni ideyaların və texnologiyaların daxil edilməsini təklif edir. O, “innovasiya”-nı müəllimlərin pedaqoji təcrübəsinə “yeni fikir” və “yeni texnologiya gətirən” bir predmet kimi dəyərləndirir. Rus pedaqoq alimləri də pedaqogikada innovativ prosesləri ətrafı təhlil edərək ümumiləşdirmişlər. P.T. Qalperin, A.K. Markova, V.A. Slastenin, V.S. Tolstoy, V.B. Sazanova, A.İ. Priqojin, V.İ. Zaqvazinskiy, İ.V. Bestujeva-Ladı və M.V. Klarin kimi alimlər, pedaqoji innovasiyaların müxtəlif aspektlərini araşdırmışlar. Onların tədqiqatlarında pedaqoji innovasiya anlayışı, tədris və tərbiyə proseslərində yeniliklərin tətbiqi və bu yeniliklərin effektivliyini artırmaq məqsədilə tədris və tərbiyə texnologiyasının məzmununa yönəlmiş kompleks dəyişikliklər kimi izah olunur. Bu alimlərin fikirlərindəki ortaq cəhət ondan ibarətdir ki, pedaqoji innovasiya yalnız yeni ideyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmır, həm də bu ideyaların tədris və tərbiyə prosesində effektivliyini artırmaq məqsədilə sistemli və kompleks şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Bu yanaşma, pedaqoji fəaliyyətin inkişafı və təkmilləşdirilməsi üçün vacib bir istiqamət təşkil edir. Bu nəzəriyyələrin tətbiqi, ali məktəblərdə tələbələrin idrak fəallığının artırılması və onların tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkür bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün effektiv strategiyaların hazırlanmasına zəmin yaradır. Bu yanaşmaların praktiki tətbiqi, təhsil prosesinin keyfiyyətini artırmaq və tələbələrin akademik inkişafını dəstəkləmək məqsədini güdür.

İdrak fəallığı və aktiv öyrənmə: İdrak fəallığı, tələbələrin öyrənmə prosesinə nə dərəcədə fəal şəkildə qatıldığını və bu prosesdə nə qədər şey göstərdiklərini ifadə edir. Aktiv öyrənmə metodları, tələbələri dərslər prosesində fəal iştirak etməyə, məlumatı tətbiq etməyə və öz düşüncələrini inkişaf etdirməyə təşviq edir. Bu metodlar arasında problem əsaslı öyrənmə (PBL), kooperativ öyrənmə, yaradıcı yazı və müzakirələr kimi yanaşmalar mövcuddur. Araşdırmalar göstərir ki, aktiv öyrənmə metodları tələbələrin akademik performansını artırır və onların dərindən öyrənmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirir.

Tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkürün inkişafı: Tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkür,

tələbələrin məlumatları analiz etmə, qiymətləndirmə və yeni ideyalar yaratma qabiliyyətlərini əhatə edir. Bu bacarıqların inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı metodlar tövsiyə olunur:

Sokrat dialogu: Tələbələrə açıq suallar verərək, onların düşünmə proseslərini dərinlən analiz etmələrini təmin edir.

Debatlar və müzakirələr: Tələbələrə müxtəlif mövzularda fikirlərini müdafiə etmələri və digər perspektivləri qiymətləndirmələri üçün mühit yaradır.

Yaradıcılıq və innovasiya fəaliyyətləri: Tələbələrə yeni ideyalar inkişaf etdirmələri və mövcud problemlərə yaradıcı həllər tapmaları üçün imkanlar təqdim edir.

Bu üsulların hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Onlardan bəzilərinin xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirək:

Fundamentalist metod. Bu üsul ifadə etmək, fikir irəli sürmək və ya cavabı əsaslandırmaq bacarığını inkişaf etdirir. Bu metodun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, güclü səbəbləri, tədqiq edilən fikirləri axtarmaqdır. Bu, mahiyyətə tələbələrdə dərəcə inamı gücləndirir, daha güclü, onları daha möhkəm ideyalara bağlayır, məlum bilikləri səfərbər edir, tələbələrin ideyaların mükəmməlliyini dərk etmələrini gücləndirir [9, s.21-26].

Beyin fırtınası metodu. Bu metodun məqsədi problemləri həll etmək üçün innovativ yollar tapmaq istiqamətində kollektiv düşüncə fəaliyyətini təşkil etməkdir. Bu üsul diqqəti, zehni səyləri konkret tapşırıqlara cəmləşdirmək bacarığını, həmçinin kollektiv düşünmə fəaliyyəti

təcrübəsinin formalaşmasını və kiçik qrupda işləmək bacarığını inkişaf etdirir [8, s. 63-77].

Aktiv öyrənmə strategiyalarının tətbiqi: Ali məktəblərdə aktiv öyrənmə strategiyalarının tətbiqi aşağıdakı şəkildə həyata keçirilə bilər:

Problem əsaslı öyrənmə (PBL): Tələbələrə real dünya problemləri təqdim edilərək, onların həlli üçün tədqiqat və əməkdaşlıq etmələri təşviq edilir.

Kooperativ öyrənmə: Tələbələr kiçik qruplarda işləyərək, bir-birlərinin fikirlərini dinləyir və müzakirə edirlər, bu da onların tənqidi və yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

Yaradıcılıq və innovasiya fəaliyyətləri: Tələbələrə yeni ideyalar inkişaf etdirmələri və mövcud problemlərə yaradıcı həllər tapmaları üçün imkanlar təqdim edilir.

Nəticə: Ali məktəblərdə tələbələrin idrak fəallığının artırılması və onların tənqidi, məntiqi və yaradıcı təfəkkür bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi üçün aktiv öyrənmə metodlarının tətbiqi əhəmiyyətlidir. Bu yanaşmalar tələbələrin dərinlən öyrənmə qabiliyyətlərini artırır və onların akademik performansını yaxşılaşdırır.

Problemə elmi yeniliyi: Səmərəli fikirlər irəli sürülmüş, aparılan araşdırmalar və tədqiqatlar məqalədə öz əksini tapmışdır.

Problemə aktuallığı: Ali məktəblərdə innovativ texnologiyalardan istifadənin imkanlarının araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Problem baxımından aktuallıq təşkil edir.

Problemə praktik əhəmiyyəti: Pedaqoqlar bu mövzu ilə bağlı tədqiqatlarında materialdan istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Бестужев-Лада, И.В. Социальное прогнозирование / И.В. Бестужев-Лада, - Москва, -2002. – с. 9.
2. Гальперин, П.Я., Талызина, Н.Ф. Современное состояние теории поэтапного формирования умственных действий / П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина. -Москва: - 1979.
3. Загвязинский, В.И. Педагогические творчество учителя / В.И. Загвязинский. - Москва:- 1987. - 160 с.
4. Кларин, М.В. Инновационное образование: Дидактический анализ. –Москва, - 2014. № 6, -32-39 с.
5. Маркова, А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. - Москва: - 1996. - 312 с.
6. Пригожин, А.И. Нововведения: стимулы и препятствия / А.И. Пригожин. – Москва, - 1989. - 271 с.
7. Сластенин, В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластенин. - Москва:- 1997. - 308 с.
8. Pedagogy and psychology of higher education: a Training manual. – Rostov-on-don: Phoenix, 2012 - p. 63 - 77.
9. Verbitsky A. A. Active learning in higher education: a Context approach. allowance. – M.: Higher school, 2011. – p. 127 - 130.

Redaksiyaya daxil olub: 10.06.2025